

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'ילקוט יוסף'

עריכה: הרב יצחק קורלנסקי

פר' וישב תשפ"א | גליון מס' 217

הדברים נמסרו ביום ו' עש"ק פר' וישלח, י"ח כסלו תשפ"א

נרות-חנוכה במניני החצרות

מהו מקור הדלקת נרות-חנוכה בבית-הכנסת, ומה הטעמים לכך? | האם מברכים על ההדלקה בבית-הכנסת ויוצאים בה ידי חובה? | במסיבות ואירועים הנערכים בימי חנוכה, האם מדליקים נרות-חנוכה ומברכים? | כיצד יש לנהוג בהדלקה שברחבת הכותל המערבי? | האם מדליקים נרות-חנוכה במניני-החצרות, המתקיימים בתקופה זו בעקבות נגיף הקורונה?

הרי זה שייך רק בבית-הכנסת, ואין לך בו אלא חידושו, שרק בבית-הכנסת, ולא במסיבות ואירועים. אך להטעם שהוא כדי להוציא ידי חובה את מי שאינו מדליק בביתו, וכן כדי לפרסם הנס ככל האפשר, הרי זה שייך גם במסיבות ואירועים, ולא רק בבית-הכנסת. ואכן, רוב הראשונים הביאו הטעם משום פרסום הנס.

המקור למנהג ההדלקה בבית-הכנסת

ואמנם מנהג הדלקת נרות חנוכה בבית-הכנסת אינו מוזכר בתלמוד, לא בתלמוד בבלי ולא בתלמוד ירושלמי, ואף לאאחר התלמוד, בתקופת הגאונים, לא הוזכר מנהג זה, ואף לא הוזכר בדברי רש"י, הרי"ף והרמב"ם. מי שהיו הראשונים שהזכירו מנהג זה הוא בספר המנהיג (הלכות חנוכה ע"מ תקלא, אות קמה) וכן בספר העיטור (הלכות חנוכה) לחכמי צרפת, לפני כשבע-מאות-וחמישים שנה, וחזרו על זה מהר"ם מרוטנבורג (ח"א סי' קלו, דפוס פראג ח"ד סי' סו), הריב"ש (סי' קיא), הסמ"ק (סי' רפ בהגהות הר"פ), הטור (סי' תרעא), רבינו דוד אבודרהם (סדר תפלת חנוכה ופירושה, וכן בערבית של שבת), שו"ת תרומת הדשן (סי' קד, ובלקט יושר ח"א ע"מ קנא) והביאם בשו"ע (סי' תרעא סי' ז): "מברכים ומדליקים בבית-הכנסת, משום פרסומי ניסא", הרי שהדגיש מרן הטעם משום פרסומי ניסא, שזהו עיקר הטעם.

אמנם יש פוסקים הדנים על עצם מנהג הדלקת נרות חנוכה בבית-הכנסת, מקורו ומהותו. בין התוקפים בחריפות את מנהג זה, אף-על-פי שכבר בימייהם היה המנהג נפוץ בכל קהילות אירופה, כאיטליה, צרפת, ספרד ועוד, כתב בשבלי הלקט (סי' קפה) בשם בעל העיטור, שנהגו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת, וכתב על זה ש"גם אנו נוהגין להדליק בבית הכנסת, ולא ידענו שורש וענף למנהג הזה. ומורי רבי יהודה נר"ו היה נמנע מלהדליקה, שלא לברך עליה, וכן דעתי נוטה, כי מאחר שכל אחד ואחד מדליק בביתו, מה צורך להדליק בבית הכנסת. ואילו היו אורחים ישינים בבית הכנסת, היו הם צריכים להדליק, דקיימא לן שאכסנאי חייב בנר חנוכה, ואם אין שם אורחים, מה צריך להדליק. ושמא מפני שהיא בית-דירה לחזן בית-הכנסת נהגו כן, ואם כן עתה שאין בהם בית-דירה, אין להדליק."

שאלה: כידוע, רבים ממשיכים להתפלל בחצרות ובחנייות הבתים. האם כאשר מתפללים שם מנחה וערבית בימי החנוכה, מדליקים שם נרות חנוכה בברכה, כפי שנוהגים להדליק בבית-הכנסת, או כיון שאינו בית-כנסת, אלא מקום ארעי, עד יעבור זעם, אין לברך על ההדלקה?

טעמי ההדלקה בבית-הכנסת

תשובה: כידוע, מלבד החיוב על כל אחד ואחד להדליק נר חנוכה בביתו, לבני ספרד כל משפחה ומשפחה, ולבני אשכנז כל אחד ואחד, נהגו מזה כשמונה-מאות שנה להדליק נרות-חנוכה בבית-הכנסת, וכמה טעמים נאמרו לכך: א. כדי להוציא ידי חובה את מי שאינו מדליק בביתו, מכל סיבה שהיא. כן כתב בארחות חיים (הלכות חנוכה אות יז) וכן כתב הכל בו (סי' נ). ב. זכר להדלקת הנרות שהיה בבית-המקדש, ובבית-הכנסת שהוא מקדש מעט, מדליקים בו נרות חנוכה זכר למקדש. כן כתב בספר המנהיג (הלכות חנוכה ע"מ תקלא) ובארחות חיים (שם). ג. כדי לפרסם הנס ברבים. וכ"כ המאירי בבית הבחירה (שבת כג ע"א) וזה שנהגו להדליקה בבית הכנסת, עיקר הענין משום פרסומי ניסא, ולא לכוונה אחרת.

וכך ביאר בשו"ת הריב"ש (סי' קיא), לפי שכיום מדליקים אנו בתוך הבית, וכדברי הגמרא (שבת כא ע"ב, שו"ע סי' תרעא ס"ה) ש"בשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו", ומאז שהיתה שעת הסכנה, שינו מקום הדלקת נר חנוכה מבחוץ והעמידו על עיקר התקנה לפרסם הנס ומדליקים בפנים. ויש הנוהגים הידור, למצוה מן המובחר, להדליק בחוץ או בחלון, שהוא פרסום הנס גדול יותר, אך מעיקר הדין אפשר להדליק בפנים. וכיון שנתמעט ענין פרסום הנס, מדליקים נרות חנוכה בבית-הכנסת, כדי לתקן את ביטול פרסום-הנס הגדול כאשר הדליקו בחוץ.

הדלקה במסיבות ואירועים

לטעמים אלו יש בזה נפקא-מינה, כאשר עורכים מסיבות חנוכה ברבים, וכן שמחת בר-מצוה, אירוסין, נישואין, שבע-ברכות, הילולא וכיו"ב, האם להדליק שם ולברך על הדלקת נרות חנוכה. אם טעם הדלקת נרות בבית-הכנסת הוא זכר להדלקת הנרות בבית-המקדש,

האם יוצאים ידי חובה בהדלקה בבית-הכנסת?

אין יוצאים ידי חובה בהדלקת נרות חנוכה שבבית-הכנסת, ואף המדליק בברכות בבית-הכנסת או בכותל המערבי וכיו"ב, כתב בשו"ת הריב"ש (סי' קיא) שחוזר ומדליק בביתו, לפי שמצוות חנוכה "נר איש וביתו", וחוזר ומברך את כל הברכות (וביום הראשון גם ברכת 'שהחיינו') בהדלקתו בביתו, כדי להוציא את בני ביתו ידי חובתם.

אם הוא מתגורר לבדו בביתו, והדליק נרות-חנוכה בבית-הכנסת במעמד הציבור, ובירך כל הברכות, כשמדליק בביתו לא יברך אלא ברכת 'להדליק נר חנוכה' בלבד, ולא יחזור לברך בביתו 'שעשה נסים' ו'שהחיינו' ביום הראשון, מפני שכבר בירך ברכות 'שעשה נסים' ו'שהחיינו', ויצא ידי חובה.

הדלקה במניני חצרות הבתים

יש להדליק נרות ולברך גם כשמתפללים מנין שלם בחצרות הבתים או בחניות וכדו', אך לא במקום שיש צירוף מנין דרך מרפסות הבתים, שניים מכאן ושניים מכאן וכו'. וכבר אמרנו לענין תפילה וחזרת הש"ץ וקריאת התורה, זה עצמו אינו פשוט בכלל, ויש בזה מחלוקת. ואמנם יש כמה שהקילו בזה, אך דעת רוב ככל הפוסקים, כשלושים וחמש ראשונים ואחרונים, ובהם הרמב"ן, האור זרוע, הרקאנטי, הרשב"ץ, מהר"י אבוהב ומרן השו"ע, דעתם שזו ברכה לבטלה. וכך למדו רוב האחרונים בדברי מרן השו"ע. ועל כן למרות שיש בזה מחלוקת, מכל מקום עלינו ללכת אחרי רוב הפוסקים החשובים. ולכן פרסמנו שאין לערוך חזרת הש"ץ וקריאת התורה דרך צירוף מרפסות הבתים. וכמו כן לענין הדלקת נר חנוכה, אם עומדים מפוזרים במרפסות, אינם מצטרפים למנין כדי להדליק נר חנוכה בחצר. אך אם יש עשרה בחצר ומתפללים שם מנחה וערבית, מדליקים ומברכים, שדינו כבית-הכנסת.

וגם במסיבות הנערכות באולמות בלילי חנוכה, שמשמיעים בהם דברי תורה לקרב את ישראל לצור מחצבתם, נוהגים להדליק נרות חנוכה בברכה בשם ומלכות, משום פרסומי ניסא, כי מאחר וקהל גדול מתאסף במקום, לא גרע מבית הכנסת שמדליקין בו נרות חנוכה לפרסומי ניסא. ומה טוב להתפלל שם ערבית בציבור. וכן כתב בספר משנת יעקב (להגרי"י רוזנטל בהל' חנוכה עמ' רס), וכן הגאון רבי בנימין זילבר זצ"ל בספרו שו"ת אז נדברו (ח"ה סי' לו, וח"ו סי' עה, וחלק יא סי' לב ולד) ובהערותיו לספר מועדי ה' (משולמי, עמוד סא), שו"ת בית מרדכי (סי' מא), שו"ת יד נתן (ח"ב סי' כה), וכן שו"ת משנה שכיר (סי' רב) דזיל בתר טעמא שהוא משום פרסומי ניסא במקום שיש עשרה, כי פעמים רבות הפרסום במסיבות אלו הוא גדול ביותר.

כמוכן שכאשר ממתנינים בקופת-חולים או בתחנת אוטובוס וכיו"ב בודאי שאין מדליקים שם, אך במסיבות ואירועי שמחה כשנועדו להם יחדיו לשבת שם, מדליקים ומברכים, ועדיף שגם יתפללו שם תפילות ערבית.

אולם כאמור, רוב הראשונים הזכירו מנהג זה וכתבו כמה טעמים לכך. ומרן הבית יוסף (סוף סי' תרעא) כתב כי מה שנוהגים להדליק נרות חנוכה בבית-הכנסת, נראה שתיקנו כן מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו נרות חנוכה. וכמו שתיקנו קידוש בבית-הכנסת משום אורחים. והביא הטעם שכתב הכל-בו (שם), לפי שיש בזה פרסום גדול. וכך נהגו הכל להדליק נרות חנוכה בבית-הכנסת.

ברכה על מנהג

אף בני ספרד מברכים על מנהג הדלקת נרות חנוכה בבית-הכנסת, למרות שלפי מנהגם אין מברכין על מנהג קריאת ההלל בראש חודש, וכמו שכתב מרן בשולחן ערוך (סי' תכב ס"ב) כדברי הרמב"ם (הל' ברכות פ"א הלכה טז, פ"ג מהל' חנוכה): "כל דבר שהוא מנהג, אף על פי שמנהג נביאים הוא, כגון נטילת ערבה בשביעי של החג, ואין צריך לומר מנהג חכמים כגון קריאת ההלל בראשי חדשים ובחול המועד של פסח, אין מברכים עליו", ומרן בשו"ע כתב שכן נוהגים בכל ארץ ישראל ובסביבותיה. הרי שלא מברכים על מנהג, ואם כן לכאורה לא היה לנו לברך על ההדלקת נרות-חנוכה בבית-הכנסת, שהיא מנהג. וכבר עמד בזה בשו"ת חכם צבי (סי' פח). אולם יש לחלק בין מנהג למנהג, דשאני הכא דאיכא במנהג זה פרסומי ניסא. וראיה לזה מהלל של פסח שמברכין עליו, כפי שפסק בשו"ע (סי' תפז ס"ד), וכפי שביאר הגר"א (שם וכאן) שדוקא במנהג קל, כמנהג חיבוט ערבה, שאינו אלא חבטה בעלמא, אין מברכים, ולא במנהג שבא לפרסם הנס ברבים.

זמן ההדלקה בבית-הכנסת

בני ספרד, הנוהגים להתפלל מנחה וערבית בסמיכות, נהגו להדליק נרות החנוכה שבבית-הכנסת בין תפילת מנחה לערבית, עם שקיעת החמה, ואף על פי שזמן הדלקת נרות חנוכה לכל אחד בביתו הוא בצאת הכוכבים, מכל מקום הואיל ואי אפשר לעכב את הקהל שיוצאים מבית-הכנסת מיד אחר תפילת ערבית, לכן מדליקים עם שקיעת החמה בין מנחה לערבית, כדי שבמשך כל זמן תפילת ערבית יראו הציבור את נרות החנוכה, ויש פרסומי ניסא. ואילו היו צריכים להמתין עד אחר ערבית, לא היה פרסומי ניסא כל כך בהדלקתם בבית-הכנסת, כי מיד הקהל יוצאים לקיים מצות הדלקת נר חנוכה בביתם.

הדלקת נרות חנוכה ברחבת הכותל המערבי

ברחבת הכותל המערבי המנהג פשוט שמברכים ומדליקים נרות-חנוכה בברכה, בין מנחה לערבית, ויש בדבר פרסומי ניסא. וגם ברחבת הכותל הגדולה, שאינה מקורה, מדליקים שם נרות-חנוכה ומברכים. ואמנם דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל היתה שלא לברך ברחבת הכותל, ורק אם מדליקים במערה יכולים לברך, אולם מרן אאמו"ר זצ"ל כבר לפני כחמישים שנה חלק עליו, וכך נהג בעצמו בעת שניהן כרב הראשי לישראל, משנת תשל"ג, שבירך בימי החנוכה על הדלקת הנרות אף ברחבה הפתוחה, שיש דין בית-הכנסת לכל הרחבה, כולל המקום שאינו מקורה.